

В.І. Проскураков, І.В. Гуменник
Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра дизайну архітектурного середовища

ВИСВІТЛЕННЯ АКТУАЛЬНОСТІ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ АРХІТЕКТУРНОЇ ТИПОЛОГІЇ “ВІДКРИТИХ ТЕАТРІВ” І, ЗОКРЕМА, “ЛАНДШАФТНИХ ТЕАТРІВ”

© Проскураков В.І., Гуменник І.В., 2013

Розглянуто основні підходи до проектування “відкритих театрів”, визначено провідні принципи типології таких різновидів театральних споруд та їх роль в сучасній архітектурі України.

Ключові слова: архітектура, ландшафтний театр, типологія, сценографія.

The main approaches to the design of “open air theatres” are analyzed. The leading principles of typology are distinguished. The author defines the importance of theatre buildings in modern architecture of Ukraine.

Key words: architecture, landscape theatre, typology, scenography.

Постановка проблеми

У наші дні все більшого значення та популярності набувають масові форми театального мистецтва, які володіють величезною силою емоційного й естетичного впливу. Сьогодення вимагає не тільки відродження створених просторів, але також і вміння змінювати навколишнє середовище так, щоб воно водночас отримувало нові культурно-видовищні функції, але і зберігало свої автентичні ознаки та традиції. Архітектори повинні рахуватися з тим, що концепція і ставлення до природного й архітектурного середовища в Україні кардинально змінилося [4].

В Україні є великий досвід проведення масових вистав та свят. Хоча кількість проведених вистав безперервно зростає, архітектурно-просторове середовище, в якому вони відбуваються, недостатньо пристосоване для їх здійснення. Не спостерігається формування нових тенденцій та підходів до проектування “відкритих театрів”, а також не змінюється уявлення про таке поняття, як “зелений театр”, ландшафт не сприймається як головна складова, що створює театральний ансамбль, чи, навпаки, сучасні конструкції, що зможуть знівелювати термін “сезонність” функціонування театру [3]. Наведені вище фактори визначають актуальність теми наших досліджень та наукового обґрунтування принципів архітектурної організації будівель і споруд для масових різновидів видовищ на відкритому повітрі, необхідність в їхній новій класифікації, архітектурній типології і створенні єдиної архітектурно-будівельної номенклатури типів споруд як важливих об'єктів культури.

Головні завдання дослідження можна визначити так:

- Висвітлення генези архітектури “літніх”, “відкритих”, “ландшафтних театрів”.
- Дослідження розвитку архітектури ландшафтних театрів з врахуванням природно-кліматичних умов на прикладі України порівняно з досвідом світових та радянських театральних архітекторів.
- Розроблення актуальної класифікації ландшафтних театрів.
- Вивчення внеску львівської архітектурної школи в розвиток національного театального проектування.
- Рекомендації та розроблення методологічних засад побудови простору, організації дії, формування типології та проектування сучасних українських театрів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій

У створенні театральної архітектури і науки відкритих, літніх, ландшафтних, зелених театрів брало участь багато відомих архітекторів: в Росії – В. Биков [2], І. Мальцин, М. Мосіна [3, 4], Є. Окунєва [3], М. Бархін, Ю. Хрипунов [5], Ю. Гнедовский [5], Є. Смільгіс [6] та інші, в Україні – В. Проскураков [1], І. Щербаков, П. Гаврилов, О. Кордунян, А. Консулов, Г. Швецько-Вінецький, А. Сафонов [10], А. Гриманов [11], в світі – П. Міньо [7], М. Фішер [8], Х. Ларсен [9], С. Томпкінс, К. Ходжетс та ін. Проте в наукових працях і в реалізованих об'єктах недостатньо висвітлено сучасні аспекти формування архітектури й організації театральньо-видовищного дійства на відкритому просторі, а також відсутня сучасна структурована класифікація ландшафтних театрів.

Формулювання мети статті

Метою є висвітлення одного з аспектів згаданої проблеми, а саме – висвітлення актуальності сучасних принципів формування архітектурної типології ландшафтних театрів та їх використання в умовах незалежної України. В літературних джерелах відсутня комплексна класифікація, актуальна типологія та методологія проектування відкритих, літніх, зелених, ландшафтних театрів, де не враховано: особливості кліматичних умов, існуючий рельєф, місцезнаходження, сезонність, зв'язок з навколишнім середовищем, режим відкритості, сучасні конструктивні матеріали і театральні технології.

Виклад основного матеріалу дослідження

Театральне мистецтво є одним з найдавніших, супроводжуючи упродовж всіх часів історію людства. “Живе”, безпосереднє сприйняття сценічного дійства, гри акторів, їхньої енергетики дає тільки театр [11]. Театральне мистецтво особливо близьке українському народу і його природною артистичністю та живістю національного характеру, що відображається у ретельному збереженні давніх народних традицій, наприклад, різноманітних обрядових дійств. Виникли відкриті театри ще в давні часи. На Русі такі споруди використовували для проведення язичницьких обрядових вистав [1]. Найпоширенішими відкриті театри були в Древній Греції, де поряд з храмами вони стали обов'язковим елементом міської забудови.

Упродовж століть названі театри стали одними із головних складових палацових, рекреаційних, відпочинкових, паркових ансамблів. Згодом відкриті театри масово створювалися і в радянський період. Оскільки їх будували переважно в місцях масового відпочинку, без традиційних методів використання театрів, термінологія їхніх назв стала дуже різноманітною: зелені, ландшафтні, літні, паркові тощо. Літні закриті театри будувалися зазвичай в парках культури і відпочинку або у приміських зонах відпочинку великих міст. Відкриті, літні театри переважно призначались для гастрольних вистав, а також для вистав, що спеціально відбувалися у природному та архітектурному оточенні. Це так звані ландшафтні театри.

У післяреволюційний період їхня популярність пояснюється бажанням молоді вирватись із задушливого замкнутого світу до нових горизонтів свободи та рівності. Місцем втілення цих прагнень та пошуку нових форм спілкування стали відкриті паркові споруди. Після передвоєнного терору, труднощів і величезних жертв Великої Вітчизняної війни у народу знову з'явилась надія на краще майбутнє, тому зелені театри стають одним з основних місць спілкування, відпочинку, культурного розвитку та згуртування людей. Історія розвитку радянських відкритих театрів тісно пов'язана з процесом формування радянського театального мистецтва. Характерна ознака такої архітектури – створення відкритих театральних споруд для масових народних свят, пов'язаних з виступами великих самодіяльних художніх колективів [2].

Радянські архітектори В.Е. Биков та І.Е. Мальцин розробили в 50–70-ті роки цілу серію експериментальних проектів для різнопланових театрів. Автор фундаментальної праці “Архитектура открытых театров” [2] В. Биков:

- детально розглянув типи відкритих театрів та їх архітектурну характеристику;
- висвітлив важливі питання евакуації і побудови кільцевих та радіальних проходів;
- визначив умови комфортної видимості, влаштування місць для глядачів та вдалої побудови амфітеатру;

- встановив умови хорошого слухання та акустичного влаштування;
- розглянув основні принципи конструктивного влаштування сцени (закритої та відкритої).

Всі результати дослідження вчений систематизував та склав комплексну класифікацію поділу літніх театрів на різновиди залежно від факторів, які на них впливають [2]. Цей внесок був вагомим в архітектурній практиці, оскільки В.Биков був першим з вчених, хто так детально проаналізував генезу архітектури літніх театрів та виокремив їх в спеціальний підтип у театральнo-видовищній архітектурі. В. Биков став першим з радянських архітекторів, який почав формулювати принципи формування типології проектування ландшафтних театрів. Першим наголосив на тому, що для формування художнього образу відкритого театру велике значення має природне оточення, яке надає споруді привабливості та краси. Саме такими стали відкриті театри в Києві, Новій Каховці, Сочі, що розміщені в паркових зонах, а також великий Зелений театр в парку ім.Дзержинського в Москві та відкритий театр в Ризі, де рельєф, рослинність і водні простори використовуються для створення архітектурного ансамблю (рис. 1).

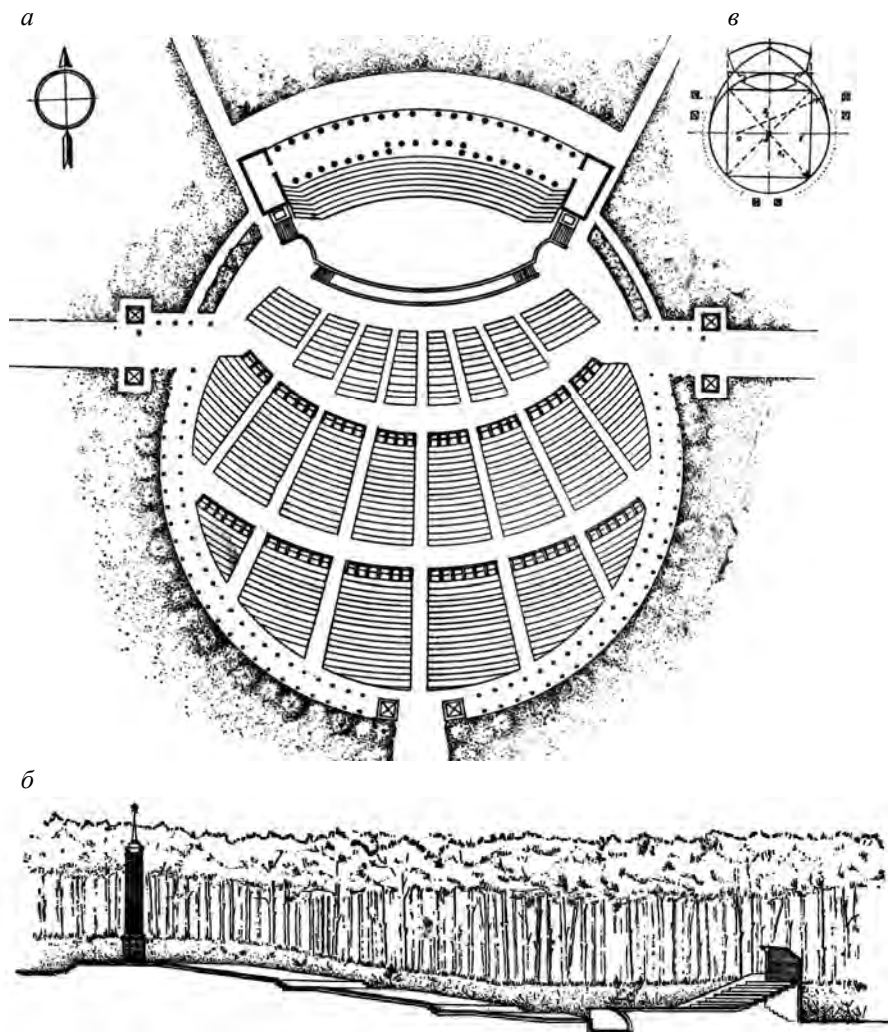

Рис. 1. Зелений театр в парку культури та відпочинку на березі озера Кіш, Рига (арх. І.Л. Гольденберг, Б.Н. Нестерюк): а – план; б – розріз; в – схема побудови плану

Особливістю таких відкритих театрів є добре продуманий благоустрій території. Газони, квітники, перголи, фонтани, колони, скульптури збагачують та підкреслюють архітектуру споруди.

До позитивних особливостей названих відкритих театрів можна зарахувати:

- художню виразність архітектурних форм;
- гармонійне поєднання складових частин і цілого;

- простоту та ясність пластичних членувань амфітеатру та сцени;
- використання засобів живопису та скульптури для підвищення загальної ідейно-художньої значущості архітектури.

Особливо характерними в цьому аспекті є літні театри в Києві, Одесі, Новій Каховці (рис. 2), та Сочі з їхньою монументальністю, цікавою композиційною побудовою та хорошим прорисунням архітектурних деталей.

Правда, під час проектування були і деякі недоліки:

- невдалий вибір майданчика;
- поганий благоустрій;
- незадовільна побудова профілю амфітеатру;
- відсутність захисних зелених зон.

Всі ці недоліки можна пояснити тим, що практично усі автори старалися перенести в умови простору, середовища ландшафту схеми побудови класичних, стаціонарних театрів, а ландшафтні розглядали не як елементи творення архітектури театру, а лише як елементи благоустрою при ньому.

В незалежній Україні дослідження театральної архітектури і реальне будівництво культу-вують львівська, дніпропетровська, кримська, київська архітектурні школи.

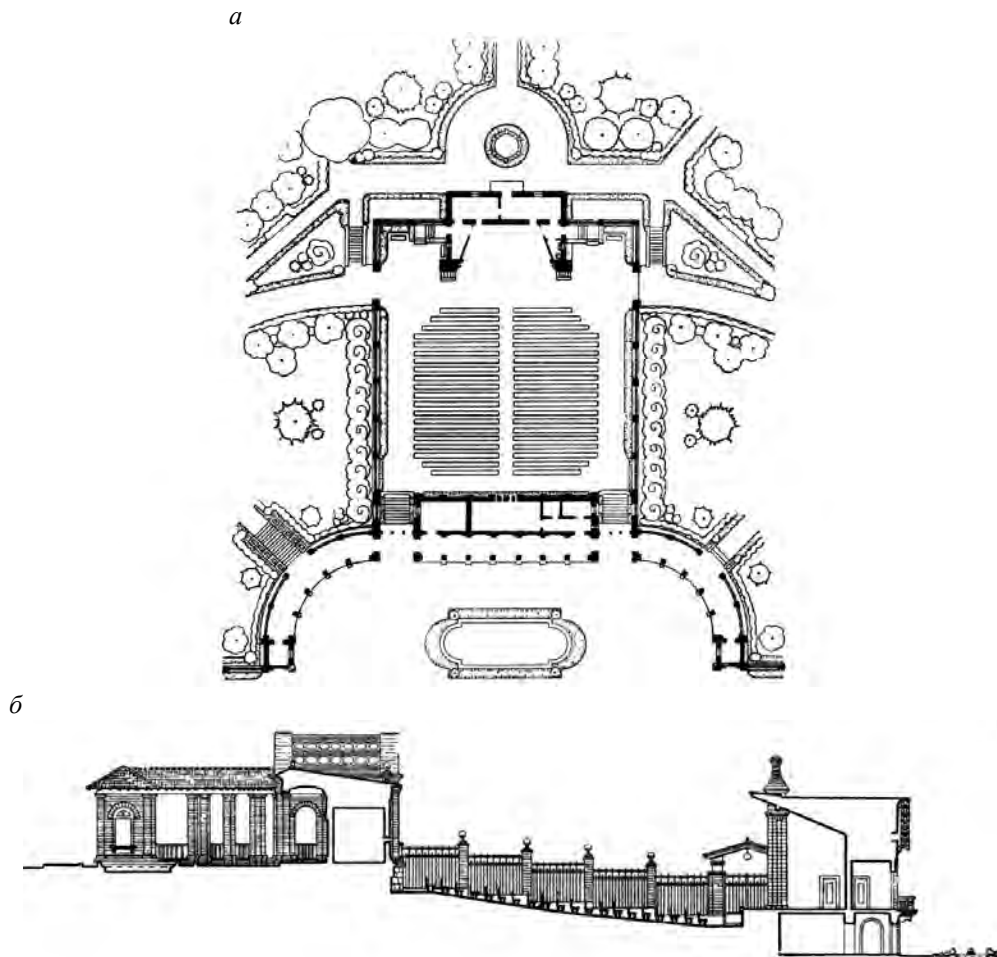

Рис. 2. Театр у Новій Каховці (арх. Г.В. Занькович, Л.А. Хохлова): а – план; б – розріз

Особливим є внесок львівської архітектурної школи в становлення національної театральної справи. За останні роки у Львові під керівництвом проф. В. Проскуракова на кафедрі ДАС ІАРХ Львівської політехніки склався колектив архітекторів-науковців в галузі театральної архітектури. Його основа – проф. В. Проскураков, доценти Ю. Джигіль, Б. Гой, архітектори-педагоги Р. Кубай, Д. Ярема та аспіранти Т. Гаращак, О. Сінкевич, А. Хір, І. Гуменник, в доробку яких не тільки розробки теоретичних аспектів театральної архітектури, а і серія прикладних упроваджень.

Це можна побачити на прикладі проектування і будівництва Ландшафтно-фольклорного театру на 3500 місць в Музеї народної архітектури і побуту у Львові [1]. В авторську групу увійшли викладачі та студенти кафедри архітектурного проектування Львівської політехніки. Викладачі: В. Проскуряков – керівник проекту, П. Гаврилов, І. Щербаков. Основою проекту стало використання регіональних культурних традицій, врахування специфіки клімату, вибір співвідношення між глядацькою частиною та простором театраль-но-фольклорної дії, синтез сцени, амфітеатру та пейзажу музею, вибір окремих елементів споруди, матеріалів і технологічного обладнання. Сильний вплив на авторів проекту мав сам музей, його неповторні історичні експонати, живий ландшафтний силует. У проекті зроблено спробу створити органічний ансамбль архітектури театру й історичного середовища музею (рис. 3).

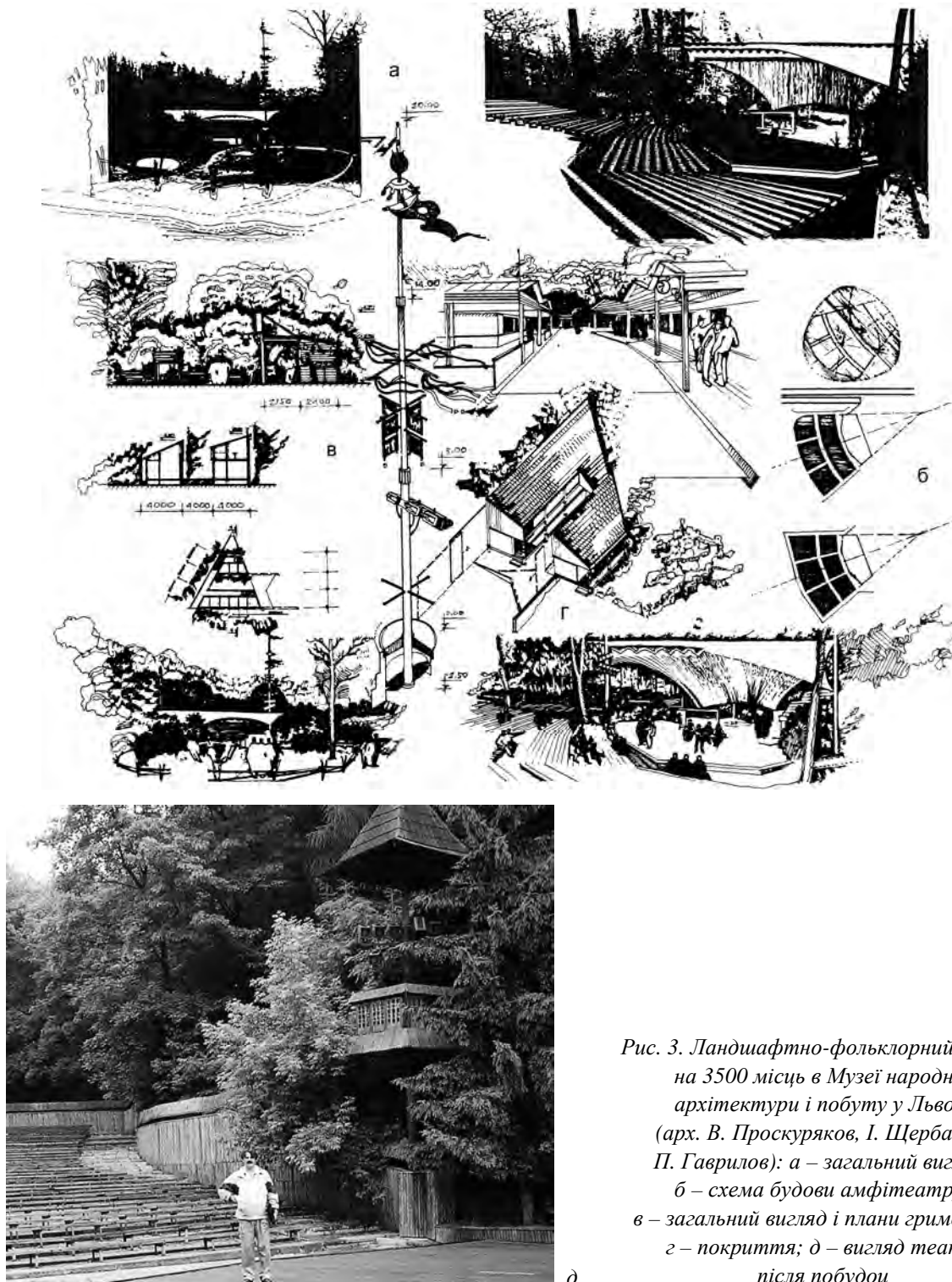

Рис. 3. Ландшафтно-фольклорний театр на 3500 місць в Музеї народної архітектури і побуту у Львові (арх. В. Проскуряков, І. Щербаков, П. Гаврилов): а – загальний вигляд; б – схема будови амфітеатру; в – загальний вигляд і плани гримерних; г – покриття; д – вигляд театру після побудови

Неможливо переоцінити факт створення у Львові театральної споруди такого типу, адже всі літні театри за останні півстоліття щезли з архітектурного полотна старовинного міста. Варто також особливо відзначити концептуальні пошуки в проєкті літнього ландшафтного театру у складі дипломної роботи “Комплекс споруд Центру “Живої етики” у Львові дипломантів О. Кордунян і І. Марфіян, керівником яких також був В. Проскуряков [1]. Цей театр був однією зі складових комплексу споруд Центру “Живої етики” у Львові і займав особливе місце і за призначенням, і за образом в доволі специфічному ансамблі будівель і споруд. За задумом – це театр вистав у традиційному розумінні – театральних видовищ, фольклорних, етнографічних свят, – але також і театр самої природи, акторами в якій виступають природні явища, зміни пір року, цвітіння трав, дерев, квітів, рух світил, хмар, повітря, птахів, комах, опадів. Та найважливішим було те, що автори хотіли надати елементам театру і його простору такого вигляду, щоб склалося враження, ніби сам амфітеатр, його проходи і місця, авансцена, сцена і ар’єрсцена, куліси біля них, просторові композиції у вигляді гайків, галявин, гір, каньйонів, окремих дерев, ватр тощо створила не людина, а природа (рис. 4).

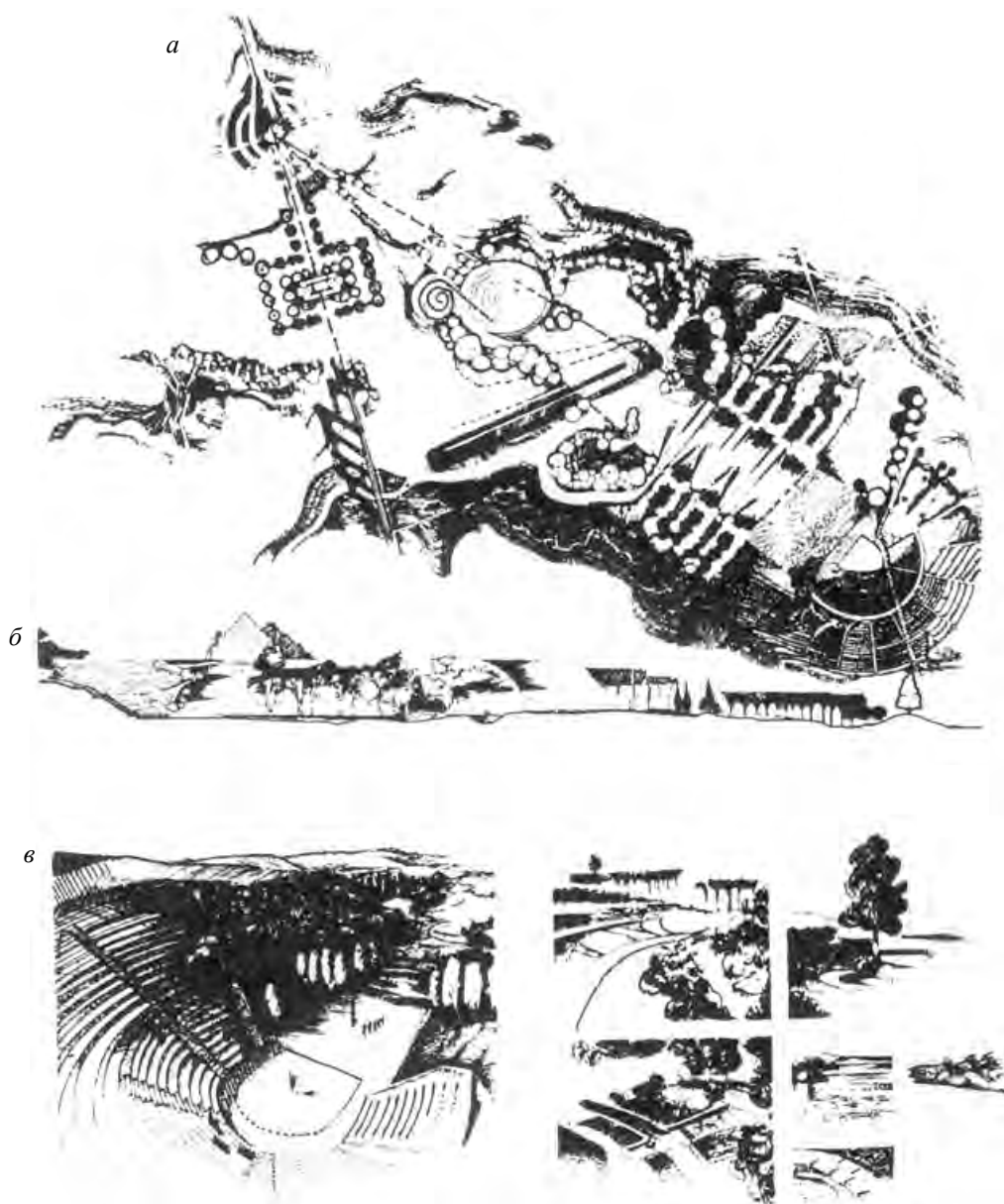

Рис. 4. Ландшафтний театр у комплексі Духовного центру “Живої етики” у Львові (керівник В. Проскуряков, дипломанти О. Кордунян, І. Марфіян):
а – план театру; б – розріз; в – ландшафти

Висновки

Дослідження цієї проблеми повинні довести те, що літні, відкриті, ландшафтні театри мають певні переваги над звичайними театральними спорудами закритого типу:

1. Дають можливість поєднати “видовище” з відпочинком в природному оточенні.
2. Економічні в експлуатації, відповідно до режиму літніх сезонних гастролей.
3. Доступні як для самодіяльних колективів, так і для окремих артистів.

Факторами, які негативно впливають на ефективний розвиток мережі ландшафтних, літніх, відкритих, зелених театрів в Україні, є:

- Нехтування народними традиціями та потенціалом населення окремих регіонів України.
- Перехід на нові ринкові відносини, які значно призупинили розвиток і проектування відкритих театально-видовищних споруд.
- Недостатнє фінансування розвитку та культивування театального мистецтва в малих містах та промислових регіонах країни.
- Узгодження проектування і будівництва відкритих театрів із сучасними тенденціями відпочинку та розваг.
- Відсутність в архітектурно-планувальних структурах та функціональних схемах більшості з реалізованих ландшафтних театрів історичного підґрунтя.
- Недостатня фінансова підтримка державою.
- Відсутність спеціалізованих інституцій, що ведуть науково-методичну і пошуково-прикладну діяльність в будівництві та архітектурі театрів.

Відкриті театри експлуатуються в теплий період року, який в Україні триває з квітня до жовтня. Потрібно врахувати фактор режиму відкритості чи закритості ландшафтного театру та використовувати нові технології, які збільшать період експлуатації зелених театрів не тільки в літній період, а й у зимовий.

Оскільки елементи театру як особливої форми спілкування наявні в найрізноманітніших спорудах громадського призначення, тенденції відкритого, просторового театру слід розглядати як прояв важливих рис розвитку всієї сучасної архітектури. Такі театри в ландшафті повинні спиратися на досвід минулого і враховувати проблеми проектування сьогодення, зможуть стати театально-видовищними спорудами нового архітектурного та суспільного рівня.

1. Проскураков В.І. *Архітектура українського театру. Простір і дія: монографія.* – Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, Срібне слово, 2004. – С.393–403. 2. Быков В.Е. *Архитектура открытых театров.* – М.: Гос. изд-во литературы по строительству и архитектуре. – 1954. – С.13–56. 3. Окунева Э.И., Мосина М.А. *О типологии летних зрелищных сооружений в парках // Сценография и архитектура.* – 1981. – № 3. – С.13–17. 4. Мосина М.А. *Функциональные и сценографические требования к сооружениям для массовых зрелищ // Сценография и архитектура.* – 1982. – № 3. – С.6–9. 5. *Архитектура советского театра / Ю.Д. Хрипунов, Ю.П. Гнедовский, С.В. Гнедовский и др.* – М.: Стройиздат, 1986. – С.25. 6. Смильгис Э. *Массовые театральные постановки под открытым небом // Сб.: Массовые праздники и зрелища.* – М.: Искусство, 1961. – С. 173–182. 7. Миньо П. *Зеленый театр в Агадире // Сценография и архитектура.* – 1982. – № 2. – С.22–23. 8. *Mark Fisher: Staged Architecture / Eric Holding.* Chichester: Wiley-Academy. – 2000. – P.10–15. 9. *L'architecture d'aujourd'hui / Larsen dans les midlands,* 1990. – № 268. – P.150–151. 10. Сафонов А.А. *Открытые театры, их типология и возможности использования в условиях Крыма.* – 2009. – № 27. – С.22–25. 11. Гриманов А.А. *Варианты создания открытых театров при реконструкции исторической застройки городов // Архитектура и градостроительство.* – 2006. – № 2. – С.36–40.